

sattumanvaraiselta kohtaukselta. Mutta näytelmäsovituksenkin nimi on kuitenkin *Isät ja pojat*, ei *Anna ja Jevgeni*. Väliajalla yritin kuitenkin turhaan vakuutella pojalle, että sukupolvien välinen ristiriita on Turgenjevin romaaniin varsinainen teema, se että tulee päivä, jolloin isä ei ymmärrä poikaansa eikä poika jaksa kuunnella isäänsä. Siitä myös teoksen nimi.

”Vauhdukasta meininkiä, pitkästyttävän surkea venäläinen arkkitehtuuri”.

Mitä tulee idean – siis nihilismin tulkinnan – kadottamiseen toisella jaksolla, se on täysin perusteltua, jopa johdonmukaista sovituksen juonen kannalta. Katsoja on tästä pelkästään huojentunut, sillä Frielin tulkinta korostaa Turgenjevin tarinan romanttisuutta, jopa niin, että tuon paljonpuhutun ja mainoksissa luvattun rakkauskohtauksen varassa Heiskasen sovitus seisoo tai kaatuu.

Dramaattinen oli myös näkemämme esityksen rakkauskohtaus, mutta tämä dramatiikka ei suinkaan johtunut Minna Suurosen ja Kari-Pekka Toivosen erinomaisesti pohjustaman kohtauksen tiiviistä jännityksestä, vaan siitä, että kaikkein herkeimmän ja selvästi tärkeimmän emotionaalisen repliikin kohdalla soi yleisössä kännykkä. Eikä tässä kaikki: katsoja katsoi aiheelliseksi vastata puhelun etsittyään Nokia-soittoääntä huhuilevaa puhelintaan aikansa, ja tietysti niin, että kaikki salissa kuulivat keskustelun: ”Hei! Tuota, ei, katso kun me ollaan nyt teatterissa! Niin! Kaupunginteatterissa!... Mitä?... Isät ja pojat! On, on, ihan hyvä on!.. No, minä soittelen!.. Juu, hei, hei!”

Ammattilaisia kun ovat, näyttelijät kokosivat itsensä, mutta kohtaus oli vesitetty. Tällainen muistutus teatterin ehdollisuudesta olisi sopinut fantastisesti johonkin Meyerholdin avantgar-

den hengessä tehtyyn esitykseen, mutta Kaupunginteatterin suurella näyttämöllä välikohtaus vain lisäsi tyhjää kylmää tilaa yleisön ja näyttämön välillä.

”Realistista kamppailua, mutta luonnon räökkäystä, koska käytettiin oikeita koivuja”.

Kaiken kaikkiaan esitys oli viihdyttävä, kaikille isille ja pojille, äidille ja tytöille sopiva – ja näin pitääkin. Mutta ensi kerralla haluaisimme tosiaan nähdä Kari Heiskasen *oman* tulkinnan venäläisestä klassikosta. Suomalainen

teatterikatsoja on jo stanislavskilaisen tšehovismin turruttama. Vai onko yhä niin, että tarvitaan Kama Ginkas näyttämään, miten venäläisiä klassikoita tulkitaan? Suomalaiset katsojat ovat ansainneet nähdä uskaliaitakin suomalaisia tulkintoja venäläisistä klassikoista, muutenhan saattavat edelleen kuvitella, ettei venäläisessä kulttuurissa ole tapahtunut mitään sitten 1800-luvun lopun.

Tuomas Huttunen
Tomi Huttunen

”Vesilasiteoria” – ja muuta seksikulttuuria Neuvostoliitosta

Naiman, Eric: *Sex in Public. The Incarnation of Early Soviet Ideology*. Princeton: Princeton University Press, 1997. 308 s.

Kon, I.S.: *Seksualnaja kultura v Rossii*. Moskva: O.G.I., 1997. 464 s.

Zdravomyslova, Jelena & Tjorkina, Anna (Sostav.): *V poiskah seksualnosti*. Sankt-Peterburg: EUSPb, 2002. 612 s.

Seksuaalinen käyttäytyminen ja siihen liittyvät ilmiöt ja erilaiset poikkeavuudetkin ovat olleet esillä myös uudessa Venäjä-tutkimuksessa. Niistä on kirjoitettu usein tieteellisen viileästi ja ulko-kohtaisesti – kuten ehkä kuuluu-kin (?). Toisaalta, vaikka seksi on aiheena uteliaisuutta kutkuttava ja yhtä aikaa sekä intiimi että populaari, tieteelliset analyysit harvoin kohoavat Hite-raporttien tapaisiksi bestsellereiksi. Usein tieteellinen tutkimusote on ulko-kohtaisen ”kvantitatiivinen” ja raporttien tyyli sen verran tylsää, että yllättävätkään tulokset eivät kiinnosta ketään vakavasti seksin tai erotiikan saloihin paneutunutta asianharrastajaa tai muuten vain uteliasta lukijaa.

Poikkeuksiakin on, siis mukaansatempaavaa seksitutkimusta. Esittelen lyhyesti kolme Venäjään liittyvää alan perusteosta. Ne kertovat keskeisesti myös Neuvostoliitto-nimisen imperiumin virallisesta suhtautumisesta seksuaalisuuteen kuten myös kansalaisten seksuaalisen käyttäytymisen epävirallisuuden moninaisuudesta neuvostoaarjessa.

Sex in Public

Eric Naimanin *Sex in Public* on englanninkielisenä julkaisuna lännessä paljon siteerattu tutkimus, jossa 1920-luvun venäläinen seksuaalielämä kietoutuu monipuolisesti ajan muihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja keskusteluihin. Ajallinen tutkimusjakso onkin mitä mielenkiintoisin: Neuvosto-Venäjän NEP-kausi – neuvostovaltion varhainen seksuaalipolitiikka ja -kasvatus ja sen yhteys vallankumoukselliseen ideologiaan. Ja erityisesti toisin päin, marxismin ideologian vaikutus esimerkiksi lehdistössä käyttäytymisen seksikeskusteluihin, erilaisiin kollektiivisiin kokeiluihin ja

arjen seksielämän normeihin.

Lokakuun vallankumous ja kansalaissota aiheuttivat melkoisen murroksen kansalaisten seksikäyttäytymiseen. Toisaalta väkivalta brutalisoi intiimit suhteet, lisäsi raiskauksia ja laittomia abortteja – toisaalta uudet tasa-arvon tuulet myös ”vapauttivat”, tosin useimmiten vain teoriassa, naisen tasavertaiseksi sosialismin rakentajaksi. Nuori Neuvosto-Venäjä oli ensimmäinen valtio Euroopassa, missä abortti tuli lailliseksi jo vuonna 1920, mistä taas oli suorana seurauksena satoja tuhansia abortteja vuosittain nälänhädän ja väkivallan runtelemassa maassa.

Vapaus, veljeytys ja tasa-arvo eivät lopultakaan saavuttaneet arkipäivän intiimiä kanssakäymistä miehen ja naisen välillä 1920-luvun Neuvostoliitossa. Hurjimmat huhut lännessä kertoivat jopa siitä, kuinka bolševikit sosialisivat neuvostonaisen miesten yhteiseksi omaisuudeksi – ja kuinka vapaata seksiä harrastettiin kaikkialla ja seksitarpeen tyydytys oli samanarvoista kuin janon samuttaminen vesilasi kumoamalla. Huhuissa oli siteeksi tottakin. Ryhmäseksikokeiluja harrastettiin ja eräissä Keski-Venäjänkin pikkukaupungeissa naimattomat nuoret naiset puolitain pakotettiin pikaisiin seksuaalisiin kanssakäymisiin miesten kanssa ”luonnollisten tarpeiden tyydyttämisen nimissä”, jotta sosialismin rakentaminen sujuisi häiriöttä. Asialla olivat usein anarkistit ja sotakommunismiin viehättyneet ääribolševikit. Nämä kokeilut olivat ohimeneviä, mutta taatusti traumaattisia Venäjän sydänmailla.

Neuvostofeminismin pioneerin, Aleksandra Kollontain nimiin pistetty ”vesilasiteoria” on silti liioiteltu ja vääristely. Sillä tahdottiin leimata Kollontain monet naisen tasa-arvoon liittyvät rohkeat ja radikaalit, usein myös tarkoituksellisen provokatiiviset

kirjoitukset, joissa hän uskalsi puolustaa myös seksuaalisesti aktiivista naista. 1920-luvulla Kollontain vastapoolina esiintyi varhaisen neuvostoajan äkkipää ”psykoneurologi” Aron Zalkind, joka oli kehittänyt oman seksuaalikasvatusohjelmansa – ”vallankumouksellisen proletariaatin 12 sukupuolikäskyä”. Ohjelma oli seksuaalista pidättyvyyttä korostava, esiaviolliset suhteet tuomitseva, selvästi uskonnollisuuteen vivahtava ja ääritaanomuksellinen. Sillä oli taatusti merkitystä myöhempään 1930-lukulaiseen stalinistiseen seksuaalikielteisyyteen, jolloin kaikki erotiikasta kirjoittaminen ja puhuminen muuttui tabuksi. Mutta 1920-luvulla keskustelu kävi vilkkaana ja se oli sallittua.

Naimanin *Sex in Public* tuo juuri tämän 1920-lukulaisten keskustelun julkisuuteen kaikkine herkullisine vivahteineen ja myös ääri-ilmiöineen. Monet keskeiset debatit käydään edellä mainittujen Kollontain ja Zalkindin ajatusten ympärillä, mutta myös aborttien, prostituution, raiskausten ja erilaisten seksirikosten neuvostomaa tulee kirjassa monipuolisesti käsitellyksi.

Seksikulttuuria hallitun skitsofrenian oloissa

1930-luvun puolessa välissä vakiintunut sosialistinen realismi byrokraatisoi ja taannutti paitsi kulttuurielämän myös muut kollektiiviset ja sosiaaliset tasa-arvokokeilut. Perhepiirissä neuvostonaisesta tehtiin seuraaviksi vuosikymmeniksi eräänlainen Äiti Venäjän pyhä pienoismalli – ja myös synnytykskone. Konkreettisesti, sillä abortti kiellettiin nyt lailla ja kaikenlainen sovinnaisuus sekä erityisesti sovinnismi valtasivat alaa julkisessa puoluepropagandassa. Aborttikielto ei tehonnut, se lisäsi puoskarointia ja oli lopulta käytännössä koko Neuvostoliitto-

kauden ylivoimaisesti käytetyin ”ehkäisykeino”. (Omissa haastatteluisiani olen törmännyt moniin korkeasti koulutettuihin keskiikäisiin venäläisnaisiin, jotka ovat tehneet elämässään 5-10 aborttia, vielä 1980-luvullakin.)

Igor Kon ehti tutkia seksuaalisuutta jo neuvostoaikana: hän on alan tunnustettuja pioneereja, jonka teos *Seksuaalinen kulttuuri Venäjällä* (Seksuaalinen kulttuuri Venäjällä) on eräänlainen läpileikkaus kaikesta aikaisemmin kirjoitetusta. Konin valtikortti on vahva historioitsijan ote tutkimuskohteeseensa, seksuaalikulttuurin laajojen kehityskaarien esittely. Hän tuntee myös hyvin sekä seksuaalisuuden esihistorian ja siihen liittyvät tabut tsari-Venäjällä että eurooppalaisen ja amerikkalaisen keskustelun, erityisesti 60-lukulaisten seksuaalivallankumouksen lännessä. Konia lukiessa myös Naimanin *Sex in Public* asettuu tavallaan oikeisiin raameihinsa: 20-luvun seksuaalivallankumous saattoi olla monessa mielessä samanlainen ryöpsähdys kuin Neuvostoliiton hajoamiseen liittyvä seksuaalinen ilottelu 60-70 vuotta myöhemmin. Tottakai uutta seksuaalista vallankumousta eletään kuitenkin aivan toisenlaisessa, pitkälle urbanisoituneessa ja 2000-luvulla myös privatisoituneessa yhteiskunnassa.

Mutta NEP:n ja Neuvostoliiton hajoamisen väliin mahtuu monenlaista traagikkaa – kieltoja, tabuja, seksuaalivähemmistöjen sortoa ja kansalaisten kaksoiskäyttäytymistä, hallittua skitsofreniaa myös intiimin areenalla. Igor Kon nimeää stalinismin kauden myös seksofobian aikakaudeksi, mikä selittyy paljolti isänmaalliseksi uskonnoksi kohoavan ideologian (marxismi-leninismi-stalinismi & sosialistinen realismi kansalaisuskontona) ääritaanomuksellisina venäläissovellutuksina ja perheen ja yksityiselämänkin valtiollisena kontrollointiyrityksinä. Wilhelm Reichia soveltaen voisi tietysti

kysyä, missä määrin Stalinin kulttihahmo toimi tukahdutettujen seksuaalisten toiveiden ja tunteiden objektina. *Seksualnaja kultura v Rossii* -tutkimuksen keskeisiä huomioita on myös se, kuinka vapaa seksuaalinen käyttäytyminen – myös homous ja lesbous – toimi erityisesti 1960-70-lukujen neuvostomaassa toisen yhteiskunnan sfääreissä myös eräänä protestin ja kansalaisvastarinnan muotona. 1970-luvun asuntolaelämää Pietarin Mytinskaja Naberežnajalla vuosia viettäenänä voin vain todeta, että arvio on oikeansuuntainen, mutta todellisuudessa tuo ”seksivastarinta” lienee ollut suht’ vaaratonta vallanpitäjien kannalta...

Jos 1920-lukua seurasi sysimusta 30-luku, ei neuvostomaan hajoaminenkaan mitään todellista seksuaalista tasa-arvoa 2000-luvun venäläisnaiselle tuonut. Päinvastoin, moni matalapalkkainen keskiluokankin nainen on entistä sidotumpi kotilieteensä ja jopa taloudellisesti uusriippuvainen aviomiehästään. Onneksi sentään aborttimarkkinat ovat aika tavalla supistuneet eikä naisten tarvitse enää tehdä toista työpäivää kauppajonoissakaan. Toisaalta, rosvokapitalismin ideologia rakentaa uutta kotiäiti-myyttiä ja saa taloudellisesti epätasa-arvoiset naisyhteisöt tappelemaan keskenäänkin. Sama rosvokapitalismi kaupallistaa, ulkoistaa ja esineellistää seksuaalisuuden tehden vuoden 1991 jälkeisestä seksuaalivallankumouksesta usein vain brutaalin karikatyyrin siitä, mitä aito erotiikka ja seksielämä ”vapaassa yhteiskunnassa” voisi olla.

Kaiken kukkuraksi feminismin on uudella Venäjällä hyvin keskiluokkainen, suurkaupunkilainen ja aika lailla triviaali naisliike. Se on kaikilla mahdollisilla virallisilla tasoilla kritisoiu, venäläisnaistenkin suulla aliarvostettu ja virkavallan sekä suuren yleisön

keskuudessa täysin vääринymärretty oppirakennelma. Kyllä Aleksandra Kollontailta riittäisi taas töitä, vaikka totta kai nimenomaan Moskova-Pietari-akselilla vaikutusvaltaisia feministejäkin onneksi löytyy yllin kyllin.

Seksuaalisen vallankumouksen uusin vaihe

Pietarilaiset sosiologit Jelena Zdravomyslova ja Anna Tjomkina ovat paitsi tunnettuja gender-tutkijoita ja feministejä, uranuurtajia seksuaalikäytymystenkin parissa. Myös moni suomalainen opiskelija on kokenut ahaa-elämyksiä heitä kuunnellessaan. Ei olekaan ihme, että juuri tämä kaksikko on kiertänyt monissa suomalaisissa yliopistoissa naiskäsityksestä luennoimassa. Zdravomyslovan ja Tjomkinan toimittama *V poiskah seksualnosti* (Seksuaalisuutta etsimässä) on edellisistä teoksista poiketen artikkelikokoelma, joka keskittyy paljolti neuvostokauden jälkeiseen aikaan. Edellä mainittu Igor Kon on laatinut siihen erinomaisen johdannon.

V poiskah seksualnosti -kirjan monet artikkelit perustuvat haastatteluaiheistoihin ja kertovat siten tuoretta tarinaa venäläisen seksielämän murroksesta viime vuosikymmeniltä. Artikkeleissa käsitellään esimerkiksi neuvostokauden virallista ja epävirallista seksuaalikäyttyymistä ja –moraalia (Sofia Tšaikina), venäläisnaisten ensimmäisiä sukupuolikokemuksia (Natalija Jargomskaja), naisen kehollisuutta ja seksuaalista nautintoa (Julia Želikova), invalidien seksuaalielämää (Jelena Jarskaja-Smirnova), venäläismiesten seksuaalisuuden normeja (Žanna Tšornova), naisten seksuaalisen identiteetin rekonstruoinnista (Jelena Zdravomyslova, Anna Tjomkina), raskautta (Julia Belozero), seksuaalista väkival-

taa (Jelena Zdravomyslova) tai homoseksuaalisuutta, lesboutta ja maaseudun homofobiaa (Aleksandr Etkind, Anna Rotkirch, Jelena Omeltsenko).

Artikkelikokoelmassa on mukana myös suomalaistutkijoita, joilla on ollut merkittävä panos Pietarissa toimivan gender-verkoston aikaansaamisessa: Elina Haavio-Mannila ja Anna Rotkirch. Rotkirchin toinen, yli 40-sivuinen *V poiskah seksualnosti* -kirjan artikkeli *Sovetskije kulture seksualnosti* on perusteellinen läpileikkaus neuvostokauden eri seksuaali-kohorteista, jotka tekijä jakaa paljolti avainkäsitteidensä ”seksuaalinen tieto / identiteetti / itsensä toteuttaminen” avulla. Kaiken kaikkiaan Anna Rotkirch on erinomaisesti perillä aiheestaan ja hallitsee haastatteluaiheistonsa. Hänen artikkelinsa on mielestäni yksiselitteisesti kirjan parasta antia myös puhtaasti tieteellisessä mielessä. Voin hyvin arkikokemuksellankin yhtyä Rotkirchin loppupäätelmiin seksuaalisen vallankumouksen kahdesta päävaiheesta, joista ensimmäinen ajoittuu juuri paradoksaalisesti pahimpaan ns. pysähtyneisyyden kauteen, 1970-luvulle.

Viimeisin vaihe venäläistä seksuaalista vallankumousta on vasta oikeastaan alkamassa. Seksistä saa puhua ja sen monimuotoiseen harrastamiseenkin on täysi vapaus. Massa-abortit ehkäisykeinona alkavat olla historiaa. Kuitenkin 2000-luvun alussakin eletään vielä villin, kaupallisen ja vääristyneen seksuaalisen vapauden illuusiota. Mielestäni virallinen Venäjä ei ole vielä löytänyt sitä ominatakeista eroottista kulttuuriaan, jossa tulee aina olemaan ripaus mystistä itäisyyttä. Se kulttuuri on olemassa, mutta yhä varjossa. Vai olenko vääriässä?

Pentti Stranius